

Den kongelige archivarius

Riksarkivar **Wergeland**
var bedre enn ryktene påsto

Kong Karl Johan sørget personlig
for at Henrik Wergeland ble utnevnt
til landets første riksarkivar –
mot alle odds.

Av ROAR
ØSTGÅRDSJELTEN
Journalist
i Aftenposten Historie

Et daguerreotypi – en forløper for moderne fotografi – av Henrik Wergeland fra 1842. Ifølge søsteren Camilla var dette den eneste avbildningen som lignet på broren. Det er også laget et litografi av dette bildet, men portrettet er gjengitt speilvendt og lett retusjert. Dette bildet er bl.a. brukt på pengesedler og frimerker.

Illustrasjon hentet fra John Herstads bok «Archivaren, – Gud bevar'en!»

i 2008 utga en bok om Wergeland som riksarkivar.

Han var, ifølge Herstad (riksarkivar 1982–

2006), nyskapende på flere områder, og formet og strakte kjølen til det moderne Riksarkivet vi kjenner i dag.

Utagerende livsstil

Samtidens oppfatning var at forfatteren, teologen og reformatoren var uaktuell til stillingen – uansett kvalifikasjoner.

Han hadde – med et moderne uttrykk – levd et så utagerende liv at han ikke var skikket for embetsstanden. Skandalene var mange. Han

Riksarkivar Henrik Wergelands kontor på Akershus ble gjenskapt av senere riksantikvar Stephan Tschudi-Madsen og sto ferdig i 1971. Veggdekoren bygger på et fotografi av rommet fra omkring 1900. Møbleringen er gjennomført med utgangspunkt i en fortegnelse over Riksarkivets inventar ført i pennen av Wergeland i 1841.

Foto: Jiri Havran, Riksarkivet

var en gjenganger i forlikskommissjon og rettssaler.

Kongen mente altså noe annet. Den personlige kjemien mellom de to må ha stemt veldig godt, til tross for at samfunnsstormeren gjentatte ganger hadde trosset kongelige bestemmelser, ikke minst når det gjaldt feiringen av 17. mai.

Wergeland var alt fra unge år en beundrer

av Norges og Sveriges konge.

– I ham så han først og fremst en helt fra den franske revolusjon, en frihetskjemper og et menneske med edle og noble egenskaper, skrev Wergeland-biografen Yngvar Ustvedt.

«Kongens ankomst»

Wergeland hadde fått innpass hos kongemakten gjennom sin far, prosten og

1814-mannen Nicolai Wergeland, som var hoffpredikant.

Muligens var det diktet *Kongens ankomst* som banet vei for Wergeland til Riksarkivet. Diktet skrev han i anledning kongens besøk i den norske hovedstaden i 1838.

Her hylles monarken for sin kongelige storhet og godhet, samtidig som Wergeland priste friheten og republikken som statsform.

En av hans venner oversatte diktet til fransk, og det ble gitt til kongen. Diktet falt i smak, og Wergeland ble mottatt i audiens.

Da skal han ha blitt foreskret om kongens velvilje, skriver en annen Wergeland-biograf, professor Vigdis Ystad.

Det lignet på et kongelig løfte om et embete.

Wergeland hadde nettopp opplevd enda en gang å bli avvist som søker til et presteembete.

«Mit Haab nu maatte være Amerika», skrev han oppgitt da han heller ikke ble funnet skikket til å bli kapellan i Nannestad.

«Hofpension»

Wergeland var på denne tid midlertidig ansatt ved Universitetsbiblioteket, med en årsinntekt på 192 spesidaler.

Under audiensen hos Karl Johan fikk han en påskjønnelse – et gratiale på 200 spesidaler årlig – foreløpig for to år. Det må ha vært ment som et plaster på såret for de tapte preste-kallene.

Wergeland må ha forutsett at en slik «hofpension» ville høste kritikk. Derfor sørget han for at den skulle være betaling for hans virke for folkeopplysningen.

Høsten 1840 sendte han en samling av bladet For Arbeiderklassen til kongen. Kanskje for å dokumentere at han hadde gjort seg fortjent til gratialet.

Kongen svarte med å øke den årlige utbetalingen fra 200 til 300 spesidaler.

Noen uker senere utnevnte han «folkeopplyseren» til landets første riksarkivar. Wergeland beholdt gratialet livet ut – i tillegg til byråsjeflønningen som riksarkivar.

Kort embetstid

Wergeland tok fatt på sin nye gjerning 2. januar 1841. Han kastet seg over de mange arkivfaglige oppgavene med glød og perspektiv, ifølge Herstad.

Hans embetstid ble imidlertid kort. Wergeland var riksarkivar i mindre enn fem år. Det siste året – fra våren 1844 til han døde 12. juli 1845 – var han sykmeldt, det meste av tiden sengeliggende.

Det ble sagt at en kraftig forkjølelse utviklet seg til lungebetennelse og senere tuberkulose. Nyere medisinske vurderinger konkluderer med at han trolig led av lungekreft med spredning, skriver Ystad.

Med seg i arkivet hadde han to arkivassistenter – begge hadde søkt stillingen som riksarkivar. Det kom til å prege arbeidsmiljøet – på godt og vondt.

Riksarkivet holdt til på Akershus festning med en avdeling i den såkalte Departementsgården i Dronningens gate (der bygningen til det tidligere hovedpostkontoret ligger i dag).

Det hadde lenge hersket kaos i arkivmateriale fra middelalderen og dansketiden som

var stuet bort i mørke kjellerrom på festningen.

Aktiv, men refset

Frem til sykdommen rammet ham, hadde Wergeland vært en aktiv arkivsjeff.

– Særlig i de to første årene hadde han vist initiativ og sans for å bringe en rekke forhold i Riksarkivet i orden. Det gledet ham åpenbart å skaffe både de ansatte en bedre arbeidsplass og arkivene sikrere magasinlokaler, skriver Herstad.

Wergeland klarte også å få ja i Finansdepartementet til å utvide staben med ytterligere to assistentstillinger.

En personalsak med en av de faste assistentene, som Wergeland ville sparke, kom til å kaste skygge over hans siste tid i Riksarkivet.

Departementet omgjorde beslutningen, og ga samtidig riksarkivaren refs. Det lå utenfor byråsjefens myndighet å avskjedige ansatte, hevdet hans overordnede.

«Kastet ting uten forstand»

Wergeland – eller mer korrekt Finansdepar-

tementet – fikk også en skrape av Riksrevisjonen.

De to faste assistentene hadde varslet departementet om at de mente riksarkivaren kasserte altfor mange dokumenter.

Han kastet ting uten forstand og med en lettsindighet som grenset til det utrolige, hevdet de to.

Deres kritikk var trolig bakgrunnen for Birkelands hudfletting av Wergeland som riksrevisor mange tiår senere.

Til gjenvinning

Wergelands praksis fikk også påtale av Riksrevisjonen.

Kasserte dokumenter og annet papir solgte Wergeland til papirmøller. Brukt papir hadde den gangen betydelig verdi i ny papirproduksjon.

Inntektene fra dette papirsalget brukte han til å kjøpe inn nødvendig faglitteratur som han mente Riksarkivet burde ha.

Riksrevisjonen klaget til Finansdepartementet. Dette var anskaffelser som ikke var forhåndsklarert med regnskapsføreren.

Wergeland fikk beskjed fra Finansdepar-

På denne profiltegningen av Akershus festning fra rundt 1760 er arkivet merket med bokstaven C. Foto: Riksarkivet

mentet om at slik praksis ikke ville bli akseptert.

Ridende fra Grotten

Tross kritikk og motstand trivdes Wergeland på Akershus, hevdet Ustvedt.

Hver morgen kom han ridende fra Grotten på Veslebrunnen. Hesten gikk og gresset på festningens voller, til stor ergrelse for de militære, men sikkert til glede for folk som spaserte i Kirkegaten, en av den tids mest populære gater i byen.

Retts som det var i sommerhalvåret tok riksarkivaren seg et raskt bad i Piperviken. Han var ikke sjelden å se midt i gutteflokken som boltret seg under fjellveggen der.

Jernkisten

I 1842 hadde han besøk av den danske litteraten Christian Molbech. Han skildret senere deres møte.

I en krok av arkivet sto en jernkiste. Den var låst med ikke mindre enn tre dirkefrie låser. Wergeland åpnet den ene låsen etter den andre. Dansken måtte beundre det som var i kisten – det han trodde var Norges grunnlov.

Molbech skrev: «Jeg sto lenge taus og stirret med «fedrelandske» følelser ned i den dype kiste – jeg tenkte ikke, jeg talte ikke, jeg

følte kun. Så lukket Wergeland kisten, puttet nøkkelen i lommen og sa: «Norge vil aldri forenes med Danmark mer – der er ikke en bølge i fjorden som vil smelte sammen med de danske sunde!»»

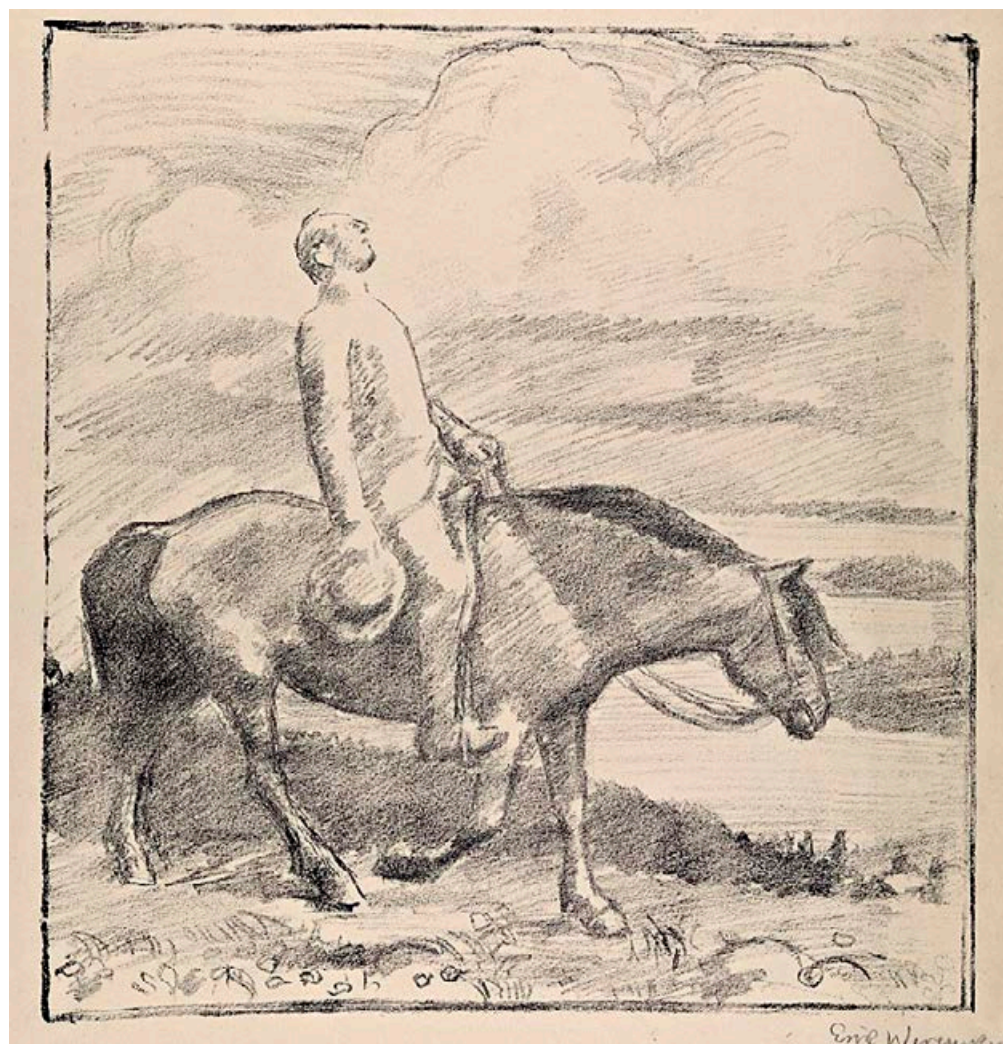
Molbech var svært fornøyd med besøket på Akershus. Men han hadde forvekslet Grunnloven med Riksakten – unionsavtalen mellom Norge og Sverige.

Ettermæle

Wergelands død banet veien for reformer hvor historisk forskning og formidling skulle stå i sentrum, konkluderer John Herstad.

– Han var patriot og menneskevennen som ville gjøre Riksarkivet til en institusjon for nasjonen og folket, og han meislet ut flere av de arkivfaglige hovedprinsippene som institusjonen senere er blitt drevet etter. Slik sett kom han til å sette varige spor etter seg i norsk arkivhistorie.

KILDER:
John Herstad: *Arkivaren, – Gud bevar'en! Henrik Wergeland som riksarkivar*, Messel forlag (2008)
Yngvar Ustvedt:
Henrik Wergeland – en biografi, Gyldendal (1994)
Riksarkivet 175 år, *Arkivmagasinet* nr. 2/1992
Henrik Wergeland: *Samlede skrifter - dikt 3. bind (1842-45)*
Vigdis Ystad/Edvard Beyer, *Norsk biografisk leksikon*

Henrik Wergeland red på Veslebrunnen fra sin bolig i utkanten av Slottsparken til jobben på Akershus. Erik Werenskiöld laget nesten 100 år senere dette litografiet av riksarkivaren på sin hest.

Archiv-vise

Tekst: Henrik Wergeland
Melodi: Gubben Noa

Archivaren,
– Gud bevar'en!
kvæles fast af Støv.
I sit Kjælderlukke
maa med Savn han sukke
mod Pokalen
tømt i Svalen
af det friske Løv.

Udenfore
høje store
Træers friske Suus
trænger til hans Øre.
Ha! han maa dem høre;
han er bunden
dybt i Grunden
under Agershuus.

Nattens Fugle,
Ravn og Ugle
føre bedre Liv.
Frit de kan derude
rundt om Taarnet tude;
men hans Tunge
kan ej sjunge:
den er tør og stiv.

Hvilken Slyngel-
Æsel-Yngel
kan misunde ham,
om han i Madera,
Guldviin fra Frontera
Struben lædsker,
eller vædsker
Støvet med en Dram?

Sine Skroller
vel han holder
i en høj Respekt.
Men hans Sjel og Tunge
hylde Nord, det unge,
om han kvæder
Oldets Hæder,
af sit Støv bedækt.

Deraf roder
han Klenoder
for sit Norge frem.
Æressagn han henter
frem af Pergamenter.
Intet heller
han fortæller,
end Alverden dem.

Archivaren
– Gud bevar'en! –
elsker da sit Støv.
Han i det jo finder
Norges Hædersminder.
I sin Kjælder
boer han heller
end blandt Rankens Løv.

Etter å ha holdt til i Stortinget i nær 50 år, flyttet Riksarkivet i 1914 inn i Norges Banks gamle bygning på Bankplassen. Det ble mange kjerrelass med arkivmateriale.
Foto: H. Brinchmann/Riksarkivet

Soldater solgte historien på gaten

Våren 1817 brøt soldater seg inn i et av arkivrommene på Akershus festning og stjal protokoller og andre historiske dokumenter. De solgte tyvegods for en rimelig penge nede i byen. Hendelsen fikk sentraladministrasjonen til å innse behovet for å sikre arkivene bedre, ifølge historiker og tidligere avdelingsdirektør i Riksarkivet, Knut Johannessen.

Slik begynner historien om Riksarkivet. Siden da har fortellingen handlet om en permanent kamp for mer arkivplass og et «evig» dilemma om hva som skal bevares for ettertiden, og hva som kan kastes.

Fra de første 300 hyllemeter med gamle dokumenter i 1817 har Arkivverket – Riksarkivet, statsarkivene, det samiske arkivet og helsearkivet – vokst til 260.000 hyllemeter i 2015.

Dagens digitale samfunn stiller nye utfordringer til Arkivverket om hvordan den elektroniske dokumentasjonen skal oppbevares.

Historisk arv

De eldste arkiver hadde helt siden middelal-

deren vært oppbevart på Akershus festning i hovedstaden.

I siste halvdel av 1700-tallet fikk arkivet betegnelsen riksarkiv. Her var det samlet dokumenter og protokoller fra sentrale og lokale myndigheter helt tilbake fra 1500-tallet. Disse dokumentene utgjorde grunnstammen i Riksarkivets arkivbestand fra 1817.

De to første tiårene i arkivets historie gikk det fra galt til verre. Den nyetablerte institusjonen forfalt, hevder tidligere riksarkivar John Herstad.

«De embetsmenn og kommisjoner som fra 1817 hadde ansvaret for arkivsakene, hadde feilbedømt både omfanget av oppgavene

man sto overfor og de spesielle faglige utfordringene», skriver han.

Det var erkjennelsen av at den gamle ordningen hadde spilt fallitt, som gjorde at regjeringen i desember 1839 vedtok å opprette en stilling som riksarkivar med lønn og tittel som byråsjef.

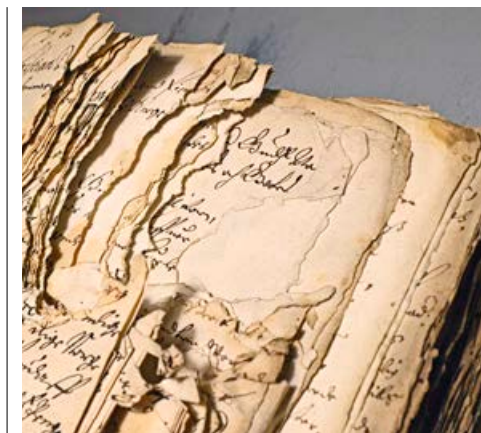
Mens historikerne var mest opptatt av å bevare kildene fra norrøn tid og middelalderen, var det for Finansdepartementet først og fremst forvaltningens behov som burde være hovedoppgaven for arkivet – regjeringens arkiv.

På flyttefot

Fra Riksarkivet ble opprettet, i 1817, til 1866, holdt arkivet til i Sydfloyen og Romeriksfløyen på Akershus festning. Lokalene i Departementsgården i Dronningens gate ble med årene en avdeling under Akershus.

I 1866 fikk Riksarkivet plass i den nyoppførte stortingsbygningen. Her var Riksarkivet frem til 1914, da det overtok Norges Banks gamle hovedbygning på Bankplassen. Men også her viste det seg at arkivplassen var for liten.

Helt frem til utpå 1950-tallet ble det lansert planer for et høybygg og samlokalisering med Kirke- og undervisningsdepartementet

Flere hundre år før Riksarkivet ble opprettet i 1817, ble kongebrev og annet materiale tatt hånd om på Akershus festning. Ikke alt ble oppbevart like trygt. Bildet viser hvordan mus har forsynt seg av brev fra den dansk-norske fellesekongen Christian 4. fra 1647.
Foto: Riksarkivet

Da den nye stortingsbygningen sto ferdig i 1866, fikk Riksarkivet disponere nær halvparten av gulvarelet.

Etter tegning av stortingsarkitekt Emil Langlet/foto: Stortinget

Etter årelange diskusjoner om plassering ble Riksarkivets nåværende bygg på Kringsjø i Oslo tatt i bruk i 1978.

Foto: Thomas Brun/NTB scanpix

og Norsk Tipping, finansiert av tippemidler. Men tiden hadde løpt fra slike løsninger. Et særskilt arkivutvalg fastslo i 1958 at magasinene skulle bygges i fjell.

Nå fulgte nye, årelange runder med tomtealternativer i hovedstaden for en egen riksarkivbygning: Stensparken ved Bislett, Adamstuen, Skådalen, universitetsområdet på Blindern, to alternativer på Grorud og Sørkedalen.

Til slutt falt valget på en tomt ved endestasjonen for den nye Sognsvannsbanen.

Første bevilgning til utsprenning av tomtene ble gitt i 1972. Men det skulle gå enda seks år før Riksarkivet på Kringsjø sto ferdig.

PÅ
DENNE
DAG

24
januar

☐ 1848: Tømmeren James W. Marshall finner gull i elven Coloma i California. Nyheten om funnet utløser en «gullfeber», som frem til 1855 skal lokke rundt 300.000 mennesker til California.

☐ 1862: Bucuresti blir gjort til hovedstad i den nylig opprettede unionen mellom fyrstedømmene Moldova og Valakia. Fire år senere skifter riket offisielt navn til Romania.

☐ 1978: Den sovjetiske satellitten Kosmos 954 faller ned over det nordvestlige Canada og sprer ca. 50 kilo anriket uran over et stort område.

☐ FØDT: Hadrian (76–138). Romersk keiser fra 117 til 138. Fikk reist flere kjente byggverk, som Pantheon, Castel Sant'Angelo, villaen i Tivoli og grensemuren tvers over Nord-England.

☐ 1890: Den amerikanske journalisten Nellie Bly fullfører sin Jordan rundt-reise på 72 dager. Målet var å klare det på mindre enn 80 dager.

☐ 1967: Den internasjonale romtraktaten trer i kraft og slår bl.a. fast at ingen stat kan gjøre territoriale krav i rommet.

☐ 1971: Den amerikanske kultureren Charles Manson og tre av hans kvinnelige «familie»-medlemmer kjennes skyldig i drap, bl.a. på skuespilleren Sharon Tate og tre av hennes venner.

☐ FØDT: Arne Garborg (1851–1924). Norsk forfatter og målmann. Kjent for bl.a. romanene *Bondestudentar* (1883) og *Trætte Mænd* (1891), samt diktverket *Haugtussa* (1895).

Fortsetter side 47 ➤